

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشکده زبانشناسی

گروه فرهنگ و زبان های باستانی

پایان نامه کارشناسی ارشد فرهنگ و زبان های باستانی

بررسی یسن ۱۳

اوستا - زند

استاد راهنما:

دکتر مهشید میر فخرایی

استاد مشاور:

دکتر محمد تقی راشد محصل

پژوهشگر:

آرزو حبیبی

شهریور ماه ۱۳۹۲

از استاد گرامیم سرکار خانم دکتر مهشید میرفخرایی سپاسگذارم زیرا که از راهنمایی های بی دریغشان بسیار بهره بردم و به پایان رساندن این پایان نامه بدون حمایت و زحمات ایشان مقدور نمی شد.

با تشکر از استاد گرامیم جناب آقای دکتر راشد محصل که صمیمانه و مشتاقانه مرا یاری دادند و همواره از پشتیبانی ایشان بهره مند بودم.

تقدیم به:

محضر ارزشمند پدر و مادر عزیزم که در تمام دوران زندگی همواره پشتیبان و راهنمای من بودند.

چکیده

این پژوهش به تجزیه و تحلیل متن اوستایی و زند یسن سیزدهم اختصاص دارد. این یسن در ستایش ردان شامل ستایش اهوره مزدا، بزرگترین ایزد دین زردشتی، امشاسپندان (= جلوه های اهوره مزدا و موکلان آفریدگان مادی)، ایزدان بزرگ دین زردشتی، برترین (=رد) های هستی مادی، فروشی (= مثال موجودات در جهان مینوی) است.

این پژوهش شامل پیشگفتار و چهار بخش است. بخش نخست متن اوستایی، حرف نویسی، ترجمه به فارسی و یادداشت ها؛ بخش دوم متن زند، آوانویسی، ترجمه به فارسی و یادداشت ها؛ بخش سوم واژه نامه اوستا – زند – فارسی؛ بخش چهارم واژه نامه زند، نتیجه گیری و کتاب نامه را در بر می گیرد.

واژه های کلیدی: اوستا، زند، یسن ها، یسن سیزدهم، ردان

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار
۴	محتوای یسن ۱۳
۶	پیشینه پژوهش
۶	روش کار
۸	کوتاه نوشت ها
۸	علائم و نشانه ها
۹	متن اوستایی
۱۸	حرف نویسی متن اوستایی
۲۲	برگردان فارسی متن اوستایی
۲۶	یادداشت های متن اوستایی
۵۱	متن زند
۵۵	آوانویسی متن زند
۵۹	برگردان فارسی متن زند
۶۳	یادداشت های زند
۶۷	واژه نامه اوستا- زند- فارسی
۹۶	واژه نامه زند
۱۱۳	شباهت ها و تفاوت های متن اوستا و زند
۱۱۹	نتیجه گیری
۱۲۴	کتاب نامه

پیشگفتار

کتاب دینی زردشتیان اوستا نام دارد و بدین جهت زبانی را که این کتاب بدان نوشته شده است اوستایی نامیده اند. جز کتاب اوستا و آثار وابسته به آن هیچ اثر دیگری به این زبان در دسترس نیست و در خود کتاب اوستا اشاره ای به نام اصلی این زبان نشده و حتی کلمه اوستا نیز در متون اوستایی نیامده است. تنها از دوره ساسانی و در کتاب های پهلوی است که به کلمه ابستاگ (در عربی ابستا و ابستاق و در فارسی ابستا، اوستا، وستا و غیره) برمی خوریم. در این کتاب ها گاه زبان اوستایی را "زبان دینی" نیز نامیده اند. معنی دقیق کلمه اوستا روشن نیست، تنها احتمال داده شده که به معنی "ستایش" باشد (تفضلی، ۱۳۷۶، ص ۳۵).

به نظر می رسد که کتاب اوستا تا دوره ساسانیان نسخه مکتوبی نداشته و تنها به صورت سینه به سینه منتقل می شده است. در زمان شاهنشاهی شاپور دوم، موبدان پارس خطی را بر پایه خط فارسی میانه و زبور پهلوی ابداع کرده و برای نگارش اوستا به کار بردند.

اوستای دوره ساسانی دارای ۲۱ نسک "کتاب" بود و به سه بخش تقسیم می شد: ۱- گاهانیک، شامل متون مربوط به گاهان، ۲- هادگ مانسریگ، شامل اوراد و اذکار، ۳- دادیگ، شامل قوانین دینی (رضایی باغ بیدی، ۱۳۸۸، ص ۲۸).

پس از حمله اعراب به ایران در سال ۶۵۱ م، کتاب اوستای ساسانی پراکنده شد و بخش هایی از آن نیز از بین رفت و آنچه اکنون از اوستا باقی مانده، حدود یک چهارم اوستای دوره ساسانی است. اوستای کنونی دارای پنج نسک است. ۱. یسن ها «نیایش ها»: شامل هفتاد و دو ها «بخش» که در مراسم تهیه و نثار عصاره گیاه هوم قرائت می شود. هفده سرود از این هفتاد و دو سرود، گاهان نامیده می شود که منسوب به شخص زردشت است. ۲. یشت ها «ستایش ها»: شامل بیست و یک سرود که در اساس در ستایش ایزدان اصلی دین زردشتی هستند، اما مطالب متنوع دیگری را نیز شامل می شوند. ۳. ویسپرد «همه سروران»: شامل بیست و

چهار کرده «فصل» که به عنوان مکمل یسن ها به خصوص در آیین های نوروز و گاهنبارها (جشن های فصلی شش گانه) خوانده می شوند. ۴. وندیداد «فانون دوری از دیو»: شامل بیست و دو فرگرد «باب» که عمدتاً قوانین مربوط به طهارت و تاوان گناهان است. این نسک تنها نسک اوستای ساسانی است که به طور کامل محفوظ مانده است. ۵. خرده اوستا: شامل ادعیه و اذکاری کوتاه که مومنان زردشتی در اوقات خاص قرائت می کنند (رضایی باغ بیدی، ۱۳۸۸، ص ۲۹).

واژه یسن تحت اللفظی به معنی "پرستش و نیایش" و از نظر اشتقاق لغوی با کلمات جشن و ایزد فارسی هم ریشه است (تفضلی، ۱۳۷۶، ص ۴۰). یسن ها شامل ۷۲ ها یا فصل (پازند ها، پهلوی هاد، اوستا هایتی) می باشد که توسط دو موبد به نام زوت و راسپی در مراسم دینی یسنه که مراسمی برای تهیه عصاره گیاه هوم است، خوانده می شود. هفده فصل از یسن ها، گاهان نامیده می شود که منسوب به خود زردشت است و از آنجا که زمان زندگی زردشت را سده ششم پیش از میلاد تخمین زده اند احتمال می رود که گاهان نیز متعلق به همین دوران باشد. این متون فصل های ۲۸ تا ۳۴ و ۴۳ تا ۵۱ و ۵۳ یسن ها را شامل می شود. گاهان را به پنج بخش یا گاه تقسیم کرده اند: ۱- گاه نخست: اهنودگاه، ۲- گاه دوم: اشتودگاه، ۳- گاه سوم: سپنمدگاه، ۴- گاه چهارم: وهوخشترگاه، ۵- گاه پنجم: وهیشتوایشث گاه.

هفت ها (haptanḥāiti-) فصل های (ها) ۳۵-۴۱ از ۷۲ فصل یسن ها را تشکیل می دهد و در میان گاهان جای دارد. هفت ها با واژه humatanam آغاز و با همین واژه نیز پایان می پذیرد که بر این اساس آغاز آن بند ۲ یسنای ۳۵ و پایان آن بند ۶ یسنای ۴۱ است (میرفخرایی، ۱۳۸۲، ص ۷).

در دوره ساسانی به دلیل آن که قرن ها از مرگ زبان اوستایی می گذشت و فهم اوستا برای همگان مقدور نبود، موبدان اوستا را به فارسی میانه ترجمه و تفسیر کردند. این ترجمه و تفسیر، زند نامیده می شود که به معنای «شرح» است. زندهای برجای مانده عبارت اند از: زند یسن ها، ویسپرد، خرده اوستا، وندیداد و برخی از بخش های یشث ها، هیربدستان، نیرنگستان و ائوگمديچا (رضایی باغ بیدی، ۱۳۸۸، ص ۱۴۸). از نظر زردشتیان ترجمه اوستا به پهلوی نیز به همان اعتبار و اهمیت متن اوستا بود. زیرا معتقد بودند که منشا این ترجمه نیز نهایتاً خود زردشت بوده است. از این رو، اصطلاح «اوستا و زند» و «زند و اوستا» مکرراً با هم در متون پهلوی به کار رفته است (تفضلی، ۱۳۷۶، ص ۱۱۷).

ترجمه یسن ها و گاهان ترجمه ای تحت اللفظی است به گونه ای که هر کلمه اوستایی به یک کلمه پهلوی ترجمه شده است. در انتخاب معادل پهلوی غالباً به صورت ظاهری کلمات اوستایی و براساس اشتقاقی که مترجمان برای آن می پنداشته اند، توجه شده است. سبک جمله بندی اوستایی نیز حفظ شده است و از این جهت، جملات ساخت طبیعی زبان پهلوی را ندارند. برخلاف ترجمه وندیداد، هیربدستان و نیرنگستان، در ترجمه یسن ها و ویسپرد کمتر به توضیح و تفسیر بر می خوریم. متأسفانه این ترجمه ها کمک چندانی به فهم متن اوستایی نمی کند، زیرا به علت کهنگی آن زبان مترجمان پهلوی نمی توانسته اند معانی دقیق

کلمات اوستایی را دریابند. بنابراین، ترجمه یسن ها و خصوصا گاهان بیشتر از جهت پی بردن به نظر مترجمان پهلوی در فهم متن اصلی در خور توجه است. علاوه بر آن، در این متن بسیاری از لغات و ترکیبات پهلوی حفظ شده است. از طریق این کلمات و معادل اوستایی آن ها، می توان در مواردی به حل عبارتی از متون دیگر مانند بندهشن و دینکرد، که همین کلمات در آنها آمده است، دست یافت (تفضلی، ۱۳۷۶، ص ۱۲۲-۱۲۱).

مطالب کلی یسن ها از این قرار است:

یسن ۱ تا ۸ شامل ذکر ایزدانی است که به شرکت در مراسم یسنا خوانده می شوند و نثارهایی که به آنان تقدیم می گردد.

یسن ۹ تا ۱۱ هوم یشت نامیده می شود. در یسن ۹ که به صورت گفتگویی میان اهوره مزدا و زردشت است، به توصیف و اهمیت شیره گیاه هوم و ذکر کسانی که به فشردن این گیاه و فراهم آوردن شیره برای مراسم یسنا پرداخته اند و پسری که به پاداش آن به هر یک اعطا شده است، اختصاص دارد. یسن ۱۰ در ستایش هوم و یسن ۱۱ شامل نفرین گاو و اسب و هوم بر کسانی است که مطابق آیین با آن ها رفتار نمی کنند و درباره سهمی است که از نثار مراسم یسنا به ایزد هوم اختصاص دارد.

یسن ۱۲ و ۱۳ شامل دعای اقرار به دین مزدیسنی است و مختصات زبان اوستای گاهانی را دارد.

یسن ۱۴ تا ۱۸ دعاهایی است متضمن نام ایزدان.

یسن ۱۹ تا ۲۱ بغان یشت نام دارد و تفسیری است بر سه دعای معروف زردشتی: اهورنور، اشم وهو، ینگهه هاتام.

یسن ۲۲ تا ۲۶ دعاهایی است متضمن نام ایزدان.

یسن ۲۷ متن دعاها سه گانه مذکور در یسن های ۱۹ تا ۲۱.

یسن ۲۸ تا ۳۴ گاهان.

یسن ۳۵ تا ۴۱ یسنای هپتنگهاتی.

یسن ۴۲ در ستایش عناصری است که در آیین یسنا به کار می رود مانند هوم، شیر، گوشت، آب و گیاه.

یسن ۴۳ تا ۵۱ گاهان.

یسن ۵۲ در ستایش اشه (=راستی) است.

یسن ۵۳ گاهان.

یسن ۵۴ متن دعای زردشتی به نام آیریما ایشیو.

یسن ۵۵ در ستایش گاهان.

یسن ۵۶ در خواست توجه از سوی ایزدان.

یسن ۵۷ سرودش یشت نام دارد و به توصیف و ستایش سروش، ایزد نظم و انضباط دینی، اختصاص دارد و از نظر ساخت به مهر یشت همانند است و بخشی از آن از این یشت اقتباس شده است.

یسن ۵۸ در ستایش نماز است.

یسن ۵۹ تکرار دعا‌های ۱۷ و ۲۶ است.

یسن ۶۰ مشتمل بر سلسله دعا برای اقامتگاه‌های راستکاران است.

یسن ۶۱ در مدح دعای اهورنور، اشم و هو، ینگهه هاتام و آفرینگان دهمان و خصوصیت دیو زدایی آنهاست.

یسن ۶۲ در ستایش آتش است.

یسن ۶۳ تا ۶۹ دعا‌هایی است که در آیین فراهم آوردن آب تقدیس شده باید خوانده شود.

یسن ۷۰ تا ۷۲ مشتمل بر یک سلسله دعاهاست (تفضلی، ۱۳۷۶، ص ۴۲-۴۰).

محتوای یسن ۱۳

یسن سیزدهم که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است، در ستایش ردان شامل ستایش اهوره مزدا، بزرگترین ایزد دین زردشتی، امشاسپندان (= جلوه‌های اهوره مزدا و موکلان آفریدگان مادی)، ایزدان بزرگ دین زردشتی، برترین (=رد) های هستی مادی، فروشی (= مثال موجودات در جهان مینوی) است و "مختصات زبان اوستای گاهانی را دارد" (تفضلی، ۱۳۷۶، ص ۴۱). شرح بندهای مختلف متن اوستایی این یسن به صورت زیر است:

بند ۱: در ستایش اهوره مزدا به عنوان رد مانبد خانه، ویسبد ده، زندبد قبیله، دهدد سرزمین و ستایش دین مزدیسنی، اشی نیک و پازندی، دوپای اشون (=مرد پرهیزکار) و زمین به عنوان رد زنان است.

بند ۲: در ستایش آتش اهوره مزدا به عنوان رد یار عزیز هدایت کننده، ستایش کشاورزان پرهیزکار به عنوان رد دام پروران و همچنین ستایش کارآمدترین نیروی راستی به عنوان رد جنگاوران است.

بند ۳: در ستایش دین مزدیسنی به عنوان رد آسرونان (=روحانیان) و آموزگاران آنها، ستایش امشاسپندان (=بی مرگان مقدس) و سوشیانس ها (=نجات بخشان) که داناترین و راست گفتارترین و کارآمدترین هستند و شناخت آسرونان و جنگاوران و واستریوشان (=کشاورزان دام دار) به عنوان بزرگترین نیروی دین مزدیسنی.

بند ۴: در تقدیم نیروی زندگی (=جان) خود به امشاسپندان همانگونه که دو مینو اندیشیدند، گفتند و کردند.

بند ۵: در پیشکش و تسلیم کردن چیزهای خوب و ستایش، نماز گزاردن و نیرو بخشیدن به اهوره مزدا همانگونه که او آفرید، اندیشید و کارهای خوب انجام داد.

بند ۶: در خدمت به اهوره مزدا با پیوند خانوادگی، راستی، شادی و آرمیتی (=امشاسپند موکل بر زمین) خوب.

بند ۷: در ستایش فروشی چهارپای خوب کنش و کیومرث پاک و همچنین ستایش فروشی و پاداش زردشت سپیتمان پاک. دعای ینگه هاتام.

بند ۸: در ستایش اهوره وئیریه، اردیبهشت که زیباترین امشاسپند است، ها (=فصل) ی فراورتی (=دعای فرورانه= یسن ۱۲) و اعتراف به دین مزدیسنی. دعای ینگه هاتام.

لازم به ذکر است که بندهای ۵ و ۶ این یسن عینا مطابق با بندهای ۳۹/۴ و ۳۹/۵ یسن هفت هاست.

شرحی از متن زند یسن سیزدهم:

بند ۱: در ستایش اورمزد به عنوان رد مانبد خانه، ویسبد ده، زندبد قبیله و دهدد سرزمین. ستایش دین مزدیسنان، اریشونگ، پاردندی و آن پرهیزکار زن که زمین را برنده است به عنوان رد زنان.

بند ۲: در ستایش آتش اورمزد به عنوان رد دوست یاریگر، ستایش رنج برترین کشاورزان از میان مردان پارسا به عنوان رد واستریوشان و ستایش آن دور پرتاب کننده تیر با پارسایی به عنوان رد ارتشتاران.

بند ۳: در ستایش مزدیسن آگاه به دین مزدیسنی به عنوان رد آسرونان و آموزگارترین رد از میان ایشان و منسوب کردن داناترین، راست گوترین، یاری رسان ترین، بسیار خردکردار از میان امشاسپندان و سودمندان به عنوان رد ایشان و همچنین شناخت بزرگترین نیرومندی در دین مزدیسنی به عنوان رد آسرونان، ارتشتاران و کشاورزان.

بند ۴: در تقدیم تن، نیروی جان خویش و همه چیزهای خوب زندگی به امشاسپندان اورمزد.

بند۵: در باز دادن، آموختن، آمدن به سوی اورمزد، ستایش و نیایش کردن نیکی گیتی و وامدار بودن همانگونه که اورمزد بر آن دو کار مینو و گیتی می اندیشد، می گوید، می دهد و می ورزد.

بند۶: در ستایش و خدمت به اورمزد با پیوند خانوادگی نیک و پیشرفت در امور دینی، با همراهی احترام نیک، سالاری نیک و کامل اندیشی نیک.

بند۷: در ستایش فروهر گوسفند بخشنده، کیومرث پرهیزکار، زردشت سپیتمان و پرهیزکاری پارسا.

ستایش اهنونور، برترین پارسایی نیک بی مرگ افزاینده، دعای فرورانه و خستویی به دین مزدیسنان.

پیشینه پژوهش

از متن اوستای یسن حاضر تا کنون دو ترجمه به فارسی ارائه شده است، ترجمه اول از ابراهیم پورداوود که در سال ۱۳۴۰ توسط دانشگاه تهران منتشر شده و ترجمه دوم از جلیل دوستخواه که در سال ۱۳۷۷ در تهران منتشر شده است. در مورد ترجمه به زبان های لاتین نیز یک ترجمه به زبان آلمانی از ولف موجود است که در سال ۱۹۱۰ میلادی منتشر شده و ترجمه دوم که در سال ۱۸۸۰ تحت عنوان زند اوستا انتشار یافته متعلق به دارمستتر به زبان فرانسه است. با توجه به اینکه مدت زمان زیادی از انتشار این ۴ ترجمه می گذرد و با توجه به مطالعاتی که در زبان اوستا انجام شده است و یافته های تازه به دست آمده، ضرورت ارائه برگردان هایی تازه ای با توجه به این پیشرفت ها احساس می شود.

از متن زند تاکنون هیچ ترجمه ای ارئه نشده است.

روش کار

پژوهش حاضر دارای چهار بخش است:

بخش نخست شامل متن اوستایی یسن سیزدهم، برگرفته از کتاب اوستای گلندر است؛ پس از آن حرف نویسی متن اوستایی به روش هوفمان و به دنبال آن ترجمه فارسی این یسن آورده شده است. توضیحات در مورد واژه ها و اصطلاحاتی که نیاز به تفسیر بیشتری داشتند، در یادداشت های اوستا آمده است.

بخش دوم شامل متن زند یسن سیزدهم برگرفته از کتاب یسن - ویسپرد پهلوی دابار است. آوانویسی متن زند بر اساس روش مکنزی و پس از آن ترجمه فارسی زند متن آمده است. واژه ها و اصطلاحاتی که نیاز به توضیحات بیشتری داشتند در زیر عنوان یادداشت های زند آورده شده اند (برای تمامی موارد ← کتابنامه).

بخش سوم به واژه نامه اوستا- زند- فارسی اختصاص دارد. در این فصل صورت های هر واژه زیر ستاک ضعیف و صورت های فعل زیر صورت ضعیف ریشه آمده است. صفت های فاعلی و مفعولی زیر ریشه تجزیه و تحلیل شده و در ردیف الفبایی خود نیز آمده است. مقوله دستوری و معنای هر واژه در برابر ستاک و صورت های صرفی با ذکر حالت صرفی زیر ستاک و در هر مورد با شماره بند آمده است. برگردان زند هر واژه نیز در برابر صورت صرفی واژه اوستایی یاد شده است. در برابر هر ستاک شماره صفحه بارتلومه نیز داده شده است. واژه نامه زند، شباهت ها و تفاوت های متن اوستا و زند، نتیجه گیری و کتاب نامه بخش پایانی کتاب را تشکیل می دهند.

کوتاه نوشت ها

اسم	ا.
حرف اضافه	ح.ا.
صفت	ص.
ضمیر	ض.
فعل	ف.
قید	ق.
یادداشت	ی

علائم و نشانه ها

اضافه	<>
توضیح بیشتر	(=)
نگاه کنید	←
در پایان واژه، یعنی واژه پی چسب دارد	°

متن اوستایی

4   1. መገኘት. 2. ገቢ. 3. ገቢ. 4. ገቢ. 5. ገቢ. 6. ገቢ. 7. ገቢ. 8. ገቢ. 9. ገቢ. 10. ገቢ. 11. ገቢ. 12. ገቢ.

၆ ခုအားဖြင့် ။ ၎င်းတို့သည် ၎င်းတို့၏ နိုင်ငံတော်များကို
ပြန်လည်ထူထောင်ရန် ၎င်းတို့၏ နိုင်ငံတော်များကို
ပြန်လည်ထူထောင်ရန် ၎င်းတို့၏ နိုင်ငံတော်များကို
ပြန်လည်ထူထောင်ရန် ၎င်းတို့၏ နိုင်ငံတော်များကို

၇
 ၁။ ဤအခန်းသည် စာအုပ်၏ အကျဉ်းချုပ်ကို ဖော်ပြပေးပြီး
 ၂။ အောက်ဖော်ပြပါ အချက်များကို ဖော်ပြထားသည်။
 ၃။ အောက်ဖော်ပြပါ အချက်များကို ဖော်ပြထားသည်။
 ၄။ အောက်ဖော်ပြပါ အချက်များကို ဖော်ပြထားသည်။
 ၅။ အောက်ဖော်ပြပါ အချက်များကို ဖော်ပြထားသည်။
 ၆။ အောက်ဖော်ပြပါ အချက်များကို ဖော်ပြထားသည်။
 ၇။ အောက်ဖော်ပြပါ အချက်များကို ဖော်ပြထားသည်။
 ၈။ အောက်ဖော်ပြပါ အချက်များကို ဖော်ပြထားသည်။
 ၉။ အောက်ဖော်ပြပါ အချက်များကို ဖော်ပြထားသည်။
 ၁၀။ အောက်ဖော်ပြပါ အချက်များကို ဖော်ပြထားသည်။